

İbn Bîbî, *Selçuknâme*, Türkçe terc. Mükrimin Halil Yinanç, haz. Refet Yinanç-Ömer Özkan, Kitabevi, İstanbul 2007, (ISBN: 978-975-9173-30-2), XI+275 s.

Anadolu'da XIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, edebî yönü ağır basan türün tamamen dışında, "asıl tarih yazıcılığı" olarak tanımlanan bir tarih yazım türü ortaya çıkmıştır. Bu türün ilk örneği de Nâsirü'd-dîn Huseyn b. Muhammed b. 'Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Munşî (öl. 684/1285'ten sonra) yani bilinen adıyla "İbn Bîbî el-Munecçime" tarafından kaleme alınan *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye* (bundan sonra: *el-Evâmir*) isimli Farsça eserdir. İbn Bîbî, Moğol istilâsı sebebiyle Horâsân'dan Anadolu'ya göç ederek Selçuklu devletinin hizmetine giren İranlı bir aileye mensup edip ve tarihçidir. Kaleme aldığı *el-Evâmir*, Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin en önemli kaynağı olup, özellikle Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) döneminin sonlarından itibaren verdiği bilgilerle Selçuklu tarihinin önemli bir devresini aydınlatması bakımından son derece mühimdir. Eser, 1192-1280 yılları arasındaki yaklaşık 90 yıllık bir dönem ele almaktadır. Bununla birlikte müellifin hadiselerle bizzat şahit olduğu 1232 yılından sonraki bölüm, eserin en önemli kısmıdır (Abdülkerim Özeydın, "İbn Bîbî", *DİA*, XIX, 1999 s. 379-380; Osman G. Özgüdenli, "XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Tarih Yazıcılığı", *Erdoğan Merçil Armağanı*, İstanbul 2013, s. 264-265).

İbn Bîbî, *el-Evâmir*'i 679 yılı içerisinde Zî'l-hicce ayından önce (24 Mart-21 Nisan 1281) tamamlamış ve kendisinden övgüyle söz ettiği meşhûr İlhanlı tarihçisi ve bürokratu 'Alâ'u'd-dîn 'Atâ-Melik el-Cuveynî (öl. 681/1283)'ye takdim etmiştir. İbn Bîbî *el-Evâmir*'i tamamladıktan sonra, henüz hayatta iken 1284-85 yılları arasında ismini bilmediğimiz bir kişi tarafından *el-Evâmir*'in Farsça hülâsası (*muhtasar*) yapılmıştır. Çok hacimli olan eser, oldukça dikkatli bir şekilde kısaltılmış, süslü üslûbu ayıklanmış ve tarihî bilgiler başarılı bir şekilde korunmuştur. Fasil başlarında İbn Bîbî'yi esas alan bu kişi, İbn Bîbî'nin tarih vermeden anlattığı bazı olayların tarihini kaydetmek suretiyle de esere ayrı bir önem kazandırmıştır (Özeydın, 1999, s. 381; Özgüdenli, 2013, s. 267).

el-Evâmir'in hem mufassalı hem de muhtasarı günümüze birer nüsha olarak gelmiştir. Mufassalın yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2985'de, muhtasarın yegâne nüshası ise Paris'te Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır.

Eser, Anadolu Selçuklu tarihi için son derece önemli olmakla birlikte, maalesef yeterli

derecede ilgi görmemiştir. Tek nüsha olarak günümüze ulaşmış olan eserin henüz tam bir neşrinin dahi yapılmamış olması, eserin tam ve doğru kullanılmasını önlemektedir. Bununla birlikte İbn Bibî tarafından yazılan *el-Evâmir*'in Türkçeye tercüme edildiğini de hemen belirtelim (Türkçe terc. Mürsel Öztürk, *el-Evâmiru'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye [Selçuk-name]*, I-II, Ankara 1996).

Muhtasarın tamamı ise, M. Th. Houtsma tarafından 1902 yılında *Histoire des Seldjoudides d'Asie Mineure d'après l'Abrégé du Seldjouknameh d'Ibn Bibî. Texte Persan publié d'après le Ms. de Paris* (Recueil de textes relatifs à l'Histoire des Seldjoudides, vol. IV, Leiden 1902) ismiyle neşredilmiştir. Bu neşir daha sonra Muhammed Cevâd Meşkûr tarafından bir mukaddime ile Selçuklu tarihine dair bazı ilâveler yapılarak *Ahbâr-i Selâcika-yi Rûm* adıyla aynen yayımlamıştır (Tahran 1350/1971). Eser daha sonra M. Nuri Gençosman tarafından *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi: İbn Bibî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesi* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir (Ankara 1941). Yine Herbert W. Duda tarafından *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibî* adıyla Almancaya çevrilerek 1959 yılında Kopenhag'ta yayınlanmıştır (Özgüdenli, 2013, s. 267).

Muhtasar üzerine yukarıda yapılan çalışmalar dışında, bir de Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç (1900-1961) tarafından yapılan bir Türkçe tercüme daha bulunmaktadır. Merhum Yinanç, 1337/1921 yılında eseri Türkçeye tercüme etmiştir. Bu tercüme 86 yıl sonra yayınlanarak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Burada tanıtacağımız eser, M. H. Yinanç tarafından hazırlanan *el-Evâmir*'in muhtasarının Türkçe tercümesidir.

Ord. Prof. M. H. Yinanç'ın vefatından 46 yıl sonra okuyucuyla buluşan bu eser, Prof. Dr. Refet Yinanç ve Doç. Dr. Ömer Özkan tarafından yayına hazırlanmıştır. *Selçuknâme* başlığı ile yayınlanan eser, "Sunuş" (s. 2-4), "Mösyö Th. Houtsma tarafından Avrupada Leiden'de tab' edilen iş bu eserin başına muharrir-i mûmâ ileyh tarafından yazılmış olan mukaddimenin bazı nukât-ı mühimmesi" (s. 5-10), "Mütalaa-i Mütercim" (s. 11-18) ve eserin tercümesini (s. 19-257) ihtiva etmektedir. Yine eserin sonunda; şahıs, yer ve etnografi isimlerinin bulunduğu bir indeks (s. 259-272) ile kitapta yer alan rütbe, mansıb, unvan ve istilâhların yer aldığı bir liste (s. 273-275) bulunmaktadır.

"Sunuş" başlığı altında, R. Yinanç ve Ö. Özkan tarafından Mükrimin Halil Yinanç'ın hayatı hakkında genel bir bilgi verilmekte, devamında da *Selçuknâme*'nin transkripsiyonuna dair bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır.

"Mösyö Th. Houtsma tarafından Avrupada Leiden'de tab' edilen iş bu eserin başına muharrir-i mûmâ ileyh tarafından yazılmış olan mukaddimenin bazı nukât-ı mühimmesi" başlığı altında, 1902 yılında muhtasar *el-Evâmir*'i neşreden M. Th. Houtsma'nın esere yazdığı önsözden önemli noktalar tercüme edilmek suretiyle verilmektedir. Th. Houtsma, burada İbn Bibî ile muhtasar *el-Evâmir* hakkında bilgiler vermiştir.

"Mütalaa-i Mütercim" başlığı altında M. H. Yinanç evvelâ kısaca Türkiye Selçuklu tarihi kaynaklarından bahsetmekte, devamında ise İbn Bibî'nin hayatı ve eseri ile muhtasar *Selçuknâme* üzerine bir değerlendirme yapmaktadır. Bununla birlikte, burada göze çarpan bazı hususlar vardır. İlk olarak İbn Bibî'nin eserini takdim ettiği el-Cuveynî'nin eseri *Târîh-i cihân-guşâ* ile *el-Evâmir*

arasında bir benzerlik olduğu haklı olarak ifade edilmektedir. Ancak rahmetli Yinanç, kimin kimi taklit ettiğini ilk başta belirtemeyeceğini söylese de, devamında el-Cuveynî'nin İbn Bibî'yi taklit ettiği kanaatine varmıştır (s. 13-14). Ancak merhum Yinanç'ın burada el-Cuveynî'nin eserini 650-658/1252-1260 yılları arasında kaleme aldığını (bk. Osman G. Özgüdenli, “Târîh-i Cihân-güşâ”, *DİA*, XL, 2011, s. 77-78) göz önünde bulunduramış olduğu anlaşılmaktadır. Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi, İbn Bibî eserini 1281 yılında tamamlamıştır. Ayrıca Yinanç'ın görüşünün aksine, İbn Bibî'nin eserini kaleme alırken hâmesi el-Cuveynî'yi kendisine örnek aldığına dair görüşler de bulunmaktadır (bk. Özgüdenli, 2013, s. 266).

Eser hakkında bu genel bilgileri verdikten sonra, şimdi eserde yer alan bazı hususlara dikkat çekeceğiz. İlk olarak, eseri yayına hazırlayanların bir ifadesi üzerinde durmak yerinde olacaktır: “...*eser doğrudan günümüz Türkçesine aktarılmış, orijinal üslûbu korunmuştur*” (s. 4). Biz bu değerlendirmenin, tercümenin dili ile hiç uyuşmadığı kanaatindeyiz. Yukarıdaki ifade ile kastedilen şayet merhum Yinanç'ın eser üzerine çalıştığı dönem (1337/1921) ise, “*günümüz Türkçesi*” tabirinin kullanılması hatalı olmuştur. Zira bugün eserin tercümesini sözlüksüz okuyup anlayabilecek kişi sayısı oldukça azdır.

Dikkat çekmek istediğimiz ikinci husus ise, eser maalesef ne transkripsiyon kurallarına uyularak hazırlanmış, ne de tamamıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu bağlamda “Eseri hangi kategoride ele almak gereklidir?” sorusu yanıtız kalmaktadır. Eğer eserde tam transkripsiyon yapılmış ise, “â, ‘a, ħ, ü, k, z” gibi özel harflerin mutlak derecede kullanılmış olması gerekirdi. Eserin Türkçeye tercüme edildiği belirtilse de, tercümenin ağır olduğu aşikârdır. Kullanılan dil, tercüme edildiği dönem için normal sayılsa da, bugün için rahatlıkla anlaşılması imkânsızdır. “*Sultan tahta ku’ûd edince, melik kendi kalem-revinde bulunan bi’l-cümle kılâ’ ve bikâ’in anahtarlarını huzura getirdi*” (s. 25) örneğinde olduğu gibi, eserin tercümesinde oldukça ağır bir dil kullanılmıştır.

Burada dikkat çekmek istediğimiz üçüncü husus ise, merhum Yinanç'ın eserde yer alan şiir, beyit ve kaside gibi edebî parçaları tercüme etmediği ve bunları olduğu gibi Arapça ve Farsça olarak verdiği görülmektedir (bkz. s. 29, 35, 41, 69, 75, 113, 159, 197, 206, 215, 228, 242, 256-257). Sultan I. ‘İzzü’d-dîn Keykâvus ile Erzincan Meliki Fâhrü’d-dîn Behramşâh Dâvûd’un kızı arasında kıyılan nikâhta okunan hutbe (s. 60) ve Hârezmşâh hükümdarı Celâlu’d-dîn’in Sultan I. ‘Alâ’ü’d-dîn Keykubâd’a gönderdiği mektup ile Sultan ‘Alâ’ü’d-dîn’in cevabî mektubunun tercüme edilmeyerek, olduğu gibi nakledildiği görülmektedir (s. 116-117). Sultan I. ‘Alâ’ü’d-dîn Keykubâd’ın Erzurum’u fethinden sonra kaleme alınan *fetih-nâme* (s. 131), I. ‘Alâ’ü’d-dîn Keykubâd’a Moğollar tarafından gönderilen *yarlıg* (s. 149) ve Atabeg Mecdu’d-dîn Ebu’l-Hamid Muhammed tarafından kaleme alınan bir mektup (s. 232) da hiç tercüme edilmeden, Farsça ve Arapça olarak esere alınmıştır. Şiir, beyit, kaside vb. türlerin dönemin edebî anlayışı ve fikir dünyası açısından son derece önemli olması, eseri edebî yönden inceleyecek olan araştırmacılar açısından bir eksiklik oluşturmaktadır. Yine nikâh hutbesi ve mektuplar ile *yarlıg*ın da tercüme edilmemiş olması, hem siyasi tarih hem de diplomasi tarihi araştırmaları açısından bir eksikliklerdir.

Göze çarpan bir başka husus da eserin notlandırılmamış olmasıdır. Özellikle eserde

geçen şahıs ve yer adları ile siyasi-idari ıstılâhların notlarla açıklanmasının, eserin daha kolay anlaşılmasını sağlayacağı muhakkaktır. Tercümenin Yinanç'ın vefatından sonra yayınlanmış olması, bu görevi yayına hazırlayanlara bırakmıştır. Yine şiir, mektup ve *yarlıg* gibi önemli parçaların, Yinanç tarafından tercüme edilmemiş olmasına rağmen, eseri yayına hazırlayanların en azından mufassal *el-Evâmir*'den alıntı yaparak ya da tercümesini referans göstererek araştırmacıları yönlendirmeleri yerinde olurdu.

Eserde göze çarpan son bir husus da, indekste verilen sayfa numaraları ile eserin sayfa numaraları arasındaki uyumsuzluktur. Bunun nedeni ise, yayına hazırlayanların belirttiği üzere, orijinal metindeki sayfa numaralarının gösterilmesidir. Ancak bu durum, araştırmacıların eserden istifade etmesini bir hayli zorlaştırmaktadır. Kanaatimizce indekste eserin orijinal sayfa numaralarının gösterilmesi yerine, tercümedeki sayfa numaralarının gösterilmesi daha isabetli olurdu. Yine indeksten sonra yer alan rütbe, mansıb, unvan ve ıstılâhların yer aldığı listede de, maalesef bu kelimelerin geçtiği sayfa numaraları verilmemiştir.

Yukarıda esere yönelttiğimiz eleştirilerin tümünün, tamamen yapıcı bir gözle dikkate alınmasını ve eserin sonraki baskılarında bu eksikliklerin giderilmesini ümit ediyoruz. Son olarak eserin basılmış olması, özellikle ana kaynak bakımından sıkıntılı bir dönem olan Türkiye Selçuklu Devleti tarihi açısından oldukça önemlidir. Bu vesileyle Türkiye'de Selçuklu tarihi araştırmalarının öncülerinden olan merhum Ord. Prof. M. H. Yinanç'ı bir kez daha rahmetle anıyoruz. Eseri, tercümesi üzerinden 86 yıl geçmiş olmasına rağmen, yayına hazırlayarak araştırmacıların istifadesine sunmak suretiyle Selçuklu tarihi araştırmalarına önemli bir hizmette bulunan Prof. Dr. Refet Yinanç ve Doç. Dr. Ömer Özkan'ı da tebrik etmek gerekir.

Suat KAYMAK*

* Araştırmacı (İstanbul), suatkaymak@windowslife.com